

Catalogus Hereticorum. Et hidtil utrykt latinsk skrift af Peder Palladius

Af *Martin Schwarz Lausten*

I Västerås Stifts- och landsbiblioteket, Sverige, har man fornylig i et samlingsbind fra 1558 opdaget et hidtil ukendt Peder Palladius-manuskript. Det drejer sig om et latinsk skrift på 65 sider i lille oktav med titlen »Catalogus Hereticorum secundum ordinem alphabeticum«, dateret 1556, skrevet af Morten Pedersen (Grenaa)[1].

Dette håndskrift af Peder Palladius giver os et interessant indblik i hans litterære arbejdsmetode og supplerer på forskellig vis vor viden om hans teologiske standpunkt.

Men dette skrift er dog ikke det eneste, i hvilket Peder Palladius har beskæftiget sig med kættere. I 1557 udkom i Wittenberg hans »Catalogvs aliqvot haeresivm huivs aetatis, et earum refvtatio«, besørget til trykken hos Peter Seitz af Melanchthon, som også forsynede bogen med en fortale til Herluf Trolle[2]. Tilsyneladende øvede Melanchthon censur mod Palladius' manuskript, idet han nemlig udelod afsnittene de Svermeriis, de Anabaptistis, de Sacra-

[1] Samlingsbindet indeholder flg. trykte skrifter: Niels Hemmingsen: *Enchiridion theologicum*, Wittenb. 1557. David Chytræus: *Catechesis in Academia Rostochiana*, Wittenb. 1554. Rodolphus Gualtherus: *Argumenta omnium tam Veteris quam Novi Testamenti capitum*. Tiguri 1547.

De to første tryk er forsynet med talrige håndskrevne noter i margen og mellem linierne, ligesom der er foretaget tilføjelser på hvide blade mellem de enkelte tryk. På sidste blad af Chytræus-trykket er skrevet »Martinus: P.« Manuskriptet, noterne og navnetrækket er skrevet med samme hånd, der genfindes i manuskriptet Ny kgl. Saml. 927, 4°, Det kgl. Bibliotek, København, »Kalenderoptegnelser« af Morten Pedersen, Grenaa, jfr. Ehrencron-Müller: *Dansk Forfatter-Lexikon* VI, 258. Ifl. en notits på titelbladet af det første tryk tilhørte bogen 1608 Jacob Pedersen Mariager, jfr. *Kirkehistoriske Samlinger* 3. Række, bd. II, 748. (Oplysningerne fra Håndskriftafdelingen, Kgl. Bibl.) En mikrofilm af skriftet findes nu i Det kgl. Bibl., København. Sign. Ms micro 1469.

[2] Lauritz Nielsen: *Dansk Bibliografi 1551–1600*, Kbh. 1931–33, nr. 1256. Lauritz Nielsen meddeler iøvrigt fejlagtigt, at fortalen er af Peder Palladius.

mentarijs og de Stancaro, i hvilke Palladius bl.a. rettede heftige angreb mod kalviniserende nadveropfattelser. Da biskop Hans Poulsen Resen, Palladius' store beundrer, i 1638 genudgav bogen, medtog han disse kapitler. På titelbladet oplyste han om udgaven »ex Protographo nunc integra & emendata, simpliciter ac candide.«[3] I indledningen til skriftet omtaler Palladius først Augustins »De Hæresibus«. Augustin beskriver her samtlige kættere fra Simon Mager frem til Pelagianerne, ialt 88 kættere, og han bekæmper disse, siger Palladius, for at få ro i kirken. Augustin ønsker enhed i menighederne, han hader kætterne, fordi han elsker Kristi brud, kirken. Hans eksempel er det nu i allerhøjeste grad nødvendigt at efterfølge og dette gøres ved at beskrive de kætterier, der opstået under pavedømmet, og de, der opstår i vor egen tid. Derved har man bedre mulighed for at skelne mellem sand og falsk lære, og man vil kunne gennemskue, hvorledes Satan driver sit spil gennem kætterne. Iøvrigt er dette også nødvendigt for Palladius personligt, han ville nemlig svigte sit embede, mener han, hvis han undlod at afsløre kætterne.

I bogen henvender han sig til de theologistuderende, og man kan formode, at bogen bygger på en forelæsningsrække, han har holdt, således som det også var tilfældet med et andet af hans mere kendte latinske skrifter, »De Poenitentia et de Justificatione« (1558). Hans fremgangsmåde her er den, at han først nævner det pågældende kætteris hovedindhold, hvorefter han, pædagogisk opstillet i flere punkter, gendriver samme. Af vigtighed er naturligvis hvilke hjælpemidler, Palladius har anvendt, og det er interessant, at han gang på gang henviser til Augustins skrifter som autoritet, ligesom han også tilbageviser kætternes anvendelse af augustinske skriftsteder. Peder Palladius røber stor fortrolighed med denne kirkefader, for hvem han da også i anden sammenhæng har udtrykt sin store beundring – »S. Augustinus er en krone over de andre Patres«[4]. Videre henviser han studenterne til skrifter af Luther og Melanchthon, især sidstnævntes »Locis«, og han omtaler skrifter af en række andre samtidige theologer, Johannes Brenz, Flacius

[3] Jfr. Martin Schwarz Lausten: Biskop Niels Palladius, Kirkehistoriske Studier II. Række, nr. 27, Kbh. 1968, p. 18. Resens udgave af skriftet indeholdt således flg. kapitler: De Svermeriis, Anabaptistis, Sacramentarijs, Antinomis, Interimistis, Osiandrinis, Stancaro, Serveto, Caspare Stenckfeldio, Postello, Mathia Lauterwald.

[4] Peder Palladius' Danske Skrifter, udg. Lis Jacobsen, Bd. II, Kbh. 1914–15, p. 62.

Illyricus, Joachim Mörlin og Justus Menius. Efter omtalen af kætteren Mathias Lauterwald erklærer Palladius, at han nu ikke længere ønsker at opholde sig ved disse mennesker. Det er ikke muligt at behandle hver enkelt kætters lære omhyggeligt, for de er i virkeligheden utallige, de som angriber puram Euangelij doctrinam. Denne hob består ikke alene af sværmere som Stancarus, Postellus et similes Diaboli satellites, men herhen hører også mennesker som ved pontificij scriptores, instructi ingenijs, eloquentia & autoritate Ecclesiam Dei impugnarunt. Bogen afslutter Palladius derefter ved at citere de ord, Luther skal have udtalt om nødvendigheden af uophørlig kamp mod Satan etc. kort før sin død[5].

Vender vi os derefter til det nyfundne håndskrift og spørger efter dets kilder, viser det sig, at dette Palladius-skrift er en gengivelse af Augustins »De Hæresibus«, suppleret med store selvstændige afsnit af Palladius, som navnlig henimod slutningen af det bevarede manuskript antager et sådant omfang, at det originale palladianske stof udgør ialt næsten halvdelen af hele skriftet. Under sit arbejde har Palladius anvendt Erasmus' udgave af Augustins skrifter[6]. Om forholdet mellem Augustins og Palladius' tekster gælder først, at Palladius meddeler sine kættere i alfabetisk rækkefølge, medens Augustin går kronologisk frem. M.h.t. stofmængden kan følgende fortegnelse dels give et samlet overblik over de kættere, Palladius her beskæftiger sig med, dels vise, hvilket nummer de pågældende kættere har i Augustins skrift, og endelig vil man kunne se, hvor vidt Palladius følger sit forlæg hvad stoffets mængde angår. Manuskriptets stavemåde følges.

Af oversigten fremgår dels, at alle de kættere, Palladius behandler, findes hos Augustin, dels at man savner en del af Augustins 88 kættere hos Palladius. Nu viser det sig imidlertid, at det meste af dette manglende stof hører hjemme under bogstaverne P, R, S, T, og V. Palladius' manuskript slutter brat midt i en sætning under gennemgangen af Proclianitæ. Hertil kommer, at Palladius i sin

[5] Om disse Luther-ord og Georg Rörers andel heri se »Skrifter af Peder Palladius. Hidtil utrykte latinske skrifter. Udg. af Martin Schwarz Lausten under medvirken af N. J. Green Pedersen, Kbh. 1968, p. 154 note 12.

[6] Dette fremgår f.ex. af artiklen om Gnostikerne, hvor Palladius følger Erasmus' text, jfr. Sancti Aurellii Augustini, Opera Omnia, ed. J.-P. Migne, Tomus Octavus, Parisiis 1886, (= Patrologiæ Cursus Completus. Series Latina, Tom. 42), sp. 27, note 1. Også fra Palladius' øvrige litterære produktion kender vi hans fortrolighed med denne Erasmus-udgave, jfr. Skrifter af Peder Palladius, p. 154, note 16.

<i>Palladius:</i>	<i>Augustin:</i>	<i>Palladius:</i>	<i>Augustin:</i>
1. Abeloitæ	87	31. Helvidianj	84
2. Adamianj	31	32. Hierachitæ	47
3. Aerianj	53	33. Heracleonitæ	16
4. Aetianj	54	34. Jouamianistæ	82
5. Alogianj	30	35. Luciferianj	81
6. Angelicj	39	36. Macedonianj	52
7. Antidicomariatæ	56	37. Manichej	46
8. Apellitæ	23	38. Marchionitæ	22
9. Apollinaristæ	55	39. Marchitæ	14
10. Apostolicj	40	40. Melchizedechianj	34
11. Arabicj	83	41. Melithianj	48
12. Arrianj	49	42. Menandrinj	2
13. Archonticj	20	43. Merithianj	8
14. Artotyritæ	28	44. Metangismonitæ	58
15. Bardesanitæ	35	45. Nazarej	9
16. Basilidæ	4	46. Nicolaitæ	5
17. Caianj	18	47. Noethianj	36
18. Carpocratitæ	7	48. Nouatianj	38
19. Cataphryges	26	49. Nudipedes	68
20. Cataroe	38	50. Origenianj	42
21. Cherinthianj	8	51. Origenianj	43
22. Cerdonianj	21	52. Ophitæ	17
23. Colorbasij	15	53. Patritianj	61
24. Coluthianj	65	54. Paternianj	85
25. Coelestianj	88	55. Pattolorinchitæ	63
26. Circumcelliones	69	56. Paulianj	44
27. Florianj	66	57. Pelagianj	88
28. Fotianj	45	58. Pepuzianj	27
29. Gnosticj	6	59. Priscillianistæ	70
30. Hebionitæ	10	60. Proclianitæ	60

artikel om Marchitæ henviser læserne til artiklen om Valentinianj, »de quibus infra vide«. Det samme gælder hans bemærkning under artiklen Proclianitæ, hvor han henviser til Seleucianerne. Det bevarede manuskript er altså et fragment. Augustins artikler nr. 67 og 71–80 leder man også forgæves efter i Palladius' manuskript, men dette kan skyldes, at Augustin her – i øvrigt ganske kortfattet – taler om en del unavngivne kættere [7]. Palladius har ikke kunnet

[7] »sine auctore et sine nomine«, Art. 67, Migne sp. 42.

indpasse disse kætterier i sit alfabetisk tilrettelagte skrift. Tilbage bliver Augustins artikler nr. 62 Ascitæ, nr. 64 Aquarii og nr. 69 Donatistæ, som også savnes hos Palladius. De to førstnævnte kan Palladius have udeladt p.gr. af deres ubetydelighed, og at den vigtige og hos Augustin meget omfattende artikel om Donatisterne mangler skyldes sandsynligvis en fejl hos afskriveren, idet det af Palladius' artikel om Circumcelliones fremgår, at han også har haft en artikel om Donatisterne [8].

Palladius siger ingen steder direkte, at det er Augustins skrift, han videregiver. Hvor Augustin siger »jeg«, retter han til »Augustinus«, se f.ex. slutningen af artiklen om Arianerne. I dette ligger dog intet usædvanligt. Ofte følger Palladius sit forlæg ganske nøje. Til belysning kan anføres flg. eksempel:

Augustin

Adamianj ex Adam dicti, cujus imitantur in paradiso nuditatem, quæ fuit peccatum. Unde et nuptias aversantur, quia nec priusquam peccasset Adam, nec priusquam dimissus esset de paradiso, cognovit uxorem. Credunt ergo, quod nuptiæ futuræ non fuissent, si nemo peccasset. etc (Migne, sp. 31)

Palladius

Adamianj siue Adia ex Adam dictj, cuius imitebantur nuditatem, quæ fuit in paradiso ante peccatum, et nuptias auersabantur, quia nec priusquam peccasset Adam, nec priusquam dimissus esset a paradiso, cognovit uxorem, crediderunt ergo, quod nuptiæ futuræ non fuissent si nemo peccasset. etc (Nedenfor p. 19)

Men talrige gange forkorter han den augustinske text ganske betydeligt. Større interesse knytter sig imidlertid til de steder, hvor Palladius supplerer texten med selvstændige afsnit. Disse kan bestå i kortere indskydende bemærkninger, som f.ex. »Hic vides mi charissime frater miram sathanæ technam quemadmodum veritati mendatium antepone solet..« (nedenfor p. 22) eller »vide hic mi frater vt recte iudices ex scriptura sacra..« (nedenf. p. 27), men i adskillige tilfælde antager disse afsnit, som tidligere nævnt, et betydeligt omfang. Indholdet af disse passager giver et udmærket indtryk af Peder Palladius' formål med hele skriftet: foruden at

[8] Også Augustins artikel nr. 32 Elcesaitæ vel Sampsei savnes, men dette skyldes, at Palladius omtaler disse under artiklen Hebionitæ, nedenfor p. 26.

ville give kirke- og dogmehistoriske oplysninger om oldkirken er hans egentlige formål at fordømme og advare mod *samtidens* kætterier, idet han prøver at bevise, at disse har deres oprindelse i de omtalte oldkirkelige former for vranglære. De samtidige kætterier, Palladius her især beskæftiger sig med er anabaptisterne, jøderne og katholikkerne. Gendøbernes baggrund sporer han både hos Hierachliterne (nedenf. p. 27), Manikæerne (p. 29 f. og p. 33) og Pelagianerne (p. 38). Papisternes vildfarelser finder han frem-sat af kættere som Manikæerne (p. 31 f.), Nicolaiterne (p. 34), Nudipedes (p. 35), Passalorynkitterne (p. 37) og Pepuzianerne (p. 38). Jødernes kætteri er som Seleucianerne, som nægter, at Kristus er kommet in carne. De venter stadig på Messias, sed frustra, videmus enim venisse Christum quemadmodum erat promissus in prophetis.. (p. 43). Peder Palladius' jødehad er iøvrigt ligeså brændende som den fra hans øvrige litterære produktion velkendte afsky for gendøbere og papister: Quis nunc non videt eos esse populum maledictum et nullam illis esse salutem nisi recipiant fide quem crucifixerunt Iesum Christum.. (p. 45).

Blandt disse originale bidrag af Palladius fortjener også at nævnes hans behandling af Manikæerne, hvor han bl.a. søger at påvise, at disse i deres lære led for led er i modsætning til vor trosbekendelse. Også i artiklen om Nicolaiterne mærker man en personlig stil-lingtagen af Palladius. Han nævner, at nogle mener, det er usikkert, om disse kætteres ophavsmand virkelig skulle være en af de syv diakoner, som apostlene ordinerede[9]. Men Palladius mener dog at kunne tilbagevise en sådan kritik, for på apostlenes tid har der virkelig været en kætter Nicolaus. Dette fremgår nemlig af evange-listen Johannes' apokalypse kap. 2,6. Af interesse er videre Palladius' afsnit under Priscillianistae, hvor han gennem tre eksempler vil vise, hvor farligt det kan være at anvende den allegoriske fortolkningsmetode på Skriften[10]. I dette og det følgende afsnit henviser han iøvrigt til kommentarer af Johannes Bugenhagen[11].

Dette skrift af Peder Palladius var naturligvis ikke beregnet for lægfolk. Indholdet, sproget, latin, græske og hebraiske gloser, og henvisningerne viser klart dette, men det er lidt usikkert, hvem

[9] Acta 6,5: »— og Nikolaus, en proselyt fra Antiokia.«

[10] »—vt intelliges quam periculosa res sit allegoriis ludere in scripturis sacris, presertim eos, qui spiritum Christi non habent...«, nedenfor p. 40.

[11] Nedenfor p. 41 og p. 43.

Palladius egentlig retter dette skrift til. Det ville måske nok være nærliggende at mene, at vi også her har manuskriptet fra en af hans forelæsninger, i lighed med hans ovenfor omtalte bog »Catalogvs aliqvot haeresivm...«, men den tiltaleform, der dukker op talrige steder i dette manuskript[12] synes dog at pege i anden retning. Man kan formode, at Palladius her virkelig henvender sig til sin broder biskop Niels Palladius, vendingen *charissime* frater kunne nok tyde på dette, ligesom det også er kendt, at Peder Palladius hjalp broderen med anvisninger for embedsudøvelsen, udvexlede synodallier med ham, skrev forord og hilsner i hans skrifter[13]. Man kunne i så fald tænke sig, at Niels har videregivet teksten til gejstlige i stiftet f.ex. ved landemoderne. Mere sandsynligt forekommer dog, at Peder Palladius her blot i al almindelighed henvender sig til sine embedsbrødre, de lutherske præster. De advarende, belærende bemærkninger til »broderen« ville svare udmærket her til[14].

Hele manuskriptet er skrevet af samme hånd, en jævn og smuk skrift. Som ovenfor (p. 12) nævnt er nedskriften foretaget af Morten Pedersen, Grenaa. Han har ikke foretaget rettelser i manuskriptet. Der er adskillige fejl i latinen. Det samme gælder de græske gloser, også de hebraiske ord har voldt ham besvær. Et enkelt sted har han ladet plads stå åben, hvor der skulle stå en græsk glose (nedenf. p. 37) også et par andre steder i manuskriptet kunne tyde på, at han har haft vanskeligt ved at læse sit forlæg. Ejendommelig er iøvrigt en række små illustrationer, som han har foretaget i de enkelte artiklers overskrifter. Det kan være tegninger eller en art henkastede rids af dyr, blomster, forskellige symboler, – og en fod, i overskriften til artiklen om *Nudipedes*!

[12] *Charissime frater*, p. 22, *mi frater* p. 27, *optime frater*, p. 36.

[13] Se Martin Schwarz Lausten: Biskop Niels Palladius, p. 39. 42. 190.

[14] »hic rursum animaduerte mi frater«, p. 27 »vide hic mi frater vt recte iudices, ibd. »hic rursus volo te primum scrutari scripturas...« (ibid.)

I denne sammenhæng ville det være naturligt at spørge, om dette Palladius-skrift kan have forbindelse med det anonyme »Cathalogus præcipuorum hereticorum et heresium«, som findes i håndskriftet »Samling af danske og latinske Casual-prædikener fra det 16. årh.«, Kall 524, 4°, Det kgl. Bibl. København, fol. 112v–115r, omgivet af to Palladius-manuskripter, jfr. »Skrifter af Peder Palladius«, p. 181. En undersøgelse har dog givet negativt resultat. Selvom det Kall'ske manuskript nok omtaler Augustin, er der her sandsynligvis ikke tale om afhængighed af denne. Skriftet er næppe af Palladius, det indeholder således bl.a. en del af de samme kætterier som det her aftrykte skrift, men med ganske andet indhold.

Texten aftrykkes her som den står i håndskriftet, dog er forkortelserne opløst. Peder Palladius' selvstændige afsnit er *kursive-rede*[15].

CATALOGUS HERETICORUM secundum ordinem alphabeticum
a P.P.D.E.S[1].

Abeloitæ

Abeloitæ siue Abelonij ab Adami filio Abel secundum quosdam ita nominatj, fuerunt Hereticj in campo Hypponensi, qui quamquam sine uxoribus esse non potuerunt, tamen non miscebantur vxoribus, sed mares et faeminae sub continentiae professione simul habitabant, et ne carerent Heredibus aliorum ex vicinis locis liberos puerum scilicet et puellam sibi adoptabant, quos eiusdem coniunctionis pacto successores suos constituerunt, nec vnquam defuit illis vnde adoptarent, nam vicini circumquaque habitantes etiamsi eius sectae non fuerunt, tamen ob spem hereditatis suos filios Abelonites libenter aptandos dederunt. Sed hii hereticj omnes tandem correcti et catholicj facti sunt tempore Augustini, nec aliquis illius erroris vltra inuentus est.

Adamianj

Adamianj siue Adiaë ex adam dietj, cuius imitebantur nuditatem, quæ fuit in paradiso ante peccatum, et nuptias auersabantur, quia nec priusquam pecasset Adam nec priusquam dimissus esset a paradiso, cognouit uxorem, crediderunt ergo quod nuptiæ futuræ non fuissent si nemo pecasset. Nudi itaque mares fæminæque conuenerunt, nudi lectiones audierunt, nudi orauerunt, nudi celebrauerunt sacramenta, et ex hoc paradisum suam arbitrati sunt ecclesiam.

[15] Jeg takker stud. mag. N. J. Green Pedersen for hans kritiske gennemlæsning af transskriptionen samt talrige værdifulde oplysninger.

[1] Petrus Palladius Doctor Episcopus Sielandicæ. På bladet forud for denne første textside står CATALOGUS HERETICORUM per D. PETRUM PALLADIUM og i sidens øverste højre hjørne »1556«. Dette titelblad er i lighed med de forudgående blade fyldt med notater; disse har åbenbart ingen forbindelse med kætterskriftet.

Aerianj

Aereani ab Aerio quodam presbytero sic dicti, hii meo iudicio non sunt iudicandi hereticj, vt quidam eos fuisse putant, propterea quod orare vel offerre pro mortuis oblationem non oportere docuissent, nec statuta solenniter celebranda esse ieiunia, sed cum quisquis voluerit ieiunandum, nec videatur esse sub lege. In his duobus articulis mihi non videntur fuisse erronei, nam in altera damnant horribilem abominationem missarum, quæ haud dubie ex doctrina demoniorum est. In altera vero apostolos imitati laqueos conscientii initiendas esse noluerunt, neque audeo propterea illos hereticos nominare, quia non admodum superstitionem presbyterum ab Episcopo discernendum esse voluerunt. Sed ideo sensendi sunt heretici: Primum quia in Arrianorum haeresin prolapsi sunt. Deinde etiam quia Eucralitas vel Ampotacticas eos imitatos fuisse quidam prohibuerunt, de quibus hereticis infra suo loco dicetur.

Aetianj

Aetiani ab Aetio sunt vocati, idemque Eunoniani ab Eunonio Aeti discipulo, in quo nomine magis innotuerunt. Eunonius enim in doctrina [2] præualens acutius et celebrius hanc heresin defendit asserens patri filium et filio spiritum sanctum per omnia dissimilem esse, fertur etiam vsque adeo fuisse bonis moribus inimicus vt aseveraret quod nihil cuiquam abesset quorumlibet perpetratio ac perseuerantia peccatorum, si huius quæ ab illo docebatur fidei participes esset.

Alogianj

Alogianj propterea sic vocantur tanquam sine verbo, λόγος enim verbum dicitur, quin domini verbum recipere noluerunt. Joannem euangelistum respuentes cujus nec Apocalipsin recipiunt. Has videlicet scripturas negant esse ipsius.

Angelicj

Angelici fuerunt Hereticj, qui in angelorum cultum inclinati erant.

[2] Den normale opløsning af forkortelsen i manuskriptet på dette sted er doctrina (eller måske disciplina). Hos Augustin står her dialectica.

Antidicomariaritæ

Antidicomaritæ apellati sunt Hereticj, qui Mariæ virginitati vsque adeo infensi fuerunt, vt affirmauerunt eam post Christum natum viro suo fuisse commixtam.

Apellitæ

Apellitæ sunt Heretici quorum Apelles est princeps, qui duos quidem introduxit deos, vnum bonum, alterum malum, non tamen in duobus diuisis atque inter se aduersis esse principiis, sed verum esse principium deum, scilicet bonum, et ab illo factum alterum, qui cum malignus esset inuentus in sua mundum malignitate fecisse. Hunc Apellem dicunt quidam etiam de Christo tam falsa fecisse, vt diceret eum non quidem carnem deposuisse de coelo, sed ex elementis mundj accepisse, quam mundo reddidit cum sine carne resurgens in coelum ascendit.

Apollinaristæ

Apollinaristæ quos Apollinares instituit a catholica ecclesia de anima Christi dissenserunt, nam dixerunt sicut et Areani, deum Christum carnem sine anima suscepisse. In qua quæstione testimoniis euangelicis victi, mentem qua rationalis est anima Christi, sed pro hac ipsum verbum fuisse affirmauerunt. De ipsa vero ejus carne sic a recta fide dissensisse perhibentur, vt dicerent carnem illam et verbum vnus eiusdem substantiæ contentiocissime asseuerantes, verbum carnem factum, hoc est verbi aliquid in carnem fuisse conuersum atque mutatum, non autem carnem de Mariæ carne susceptam.

Apostolicj

Apostolicj fuerunt hereticj qui se isto nomine arrogantissime vocauerunt, eo quod in suam communionem non receperunt vtentes coniugibus et res proprias possidentes. Euchraticis isti similes sunt. Nam et apotacticae appellantur, quoniam se ab ecclesia seperantes nullam spem putabant eos habere, qui vtebantur his rebus quibus ipsi carebant.

Arabicj

Arabicj ita ab *Augustino* nuncupati fuerunt hereticj Arabiæ secundum Eusebium lib. 6 qui dixerunt animam cum corporibus mori

atque dissolui in fine saeculi vtrumque resurgere. *Hic vides mi charissime frater miram sathanæ technam quemadmodum veritati mendatum antepone solet, vt sub pretextu veritatis fallat incautos, sed hii disputatione Origenis dicuntur fuisse correctj.*

Arrianj

Arriani ab Ario in eis sunt notissimi errores, quo patrem filium et spiritum sanctum noluerunt esse vnius et eiusdemque naturae atque substantiae, quæ οὐσία grece appellatur, sed esse filium creatum, spiritum vero sanctum creatorem creaturae. Hoc est ab ipso filio creatum voluerunt. In eo nunc quod Christum sine anima solam carnem suscepisse arbitrari sunt, minus noti fuerunt, nec aduersus eos ab aliquo de hac re aliquando fuisse certatum constat, quanquam Epiphanius id verum esse asserit, et *Augustinus* ex eorum quibusdam scriptis et collocutionibus certissime comperiisse testatur, rebaptizatos quoque ab his catholicos insciuisse se testatur idem *Augustinus*.

Archonticj

Archonticj a principibus appellati vniuersitatem quam deus condidit operam esse principum dixerunt, optati etiam sunt quandam turpitudinem, resurrectionem carnis negauerunt.

Artotyritæ

Artotyritæ fuerunt quibus oblatio eorum hoc nomine dedit, obtulerunt enim panem et caseum dicentes a primis hominibus oblationes de fructibus terrae et ouium fuisse celebratas. Has Pepuzianis iungit Epiphanius.

Bardesanitæ

Bardesanitæ siue Bardesanissæ a quodam Bardesanae, qui in doctrina Christi prius exstitisse prohibetur insignis, sed postea quamuis per omnia in Valentini heresin lapsus est addens tandem de suo vt fato ascriberet conuersationes hominum.

Basilidæ

Basilidæ siue Barsilidiani a Barsilide, qui hoc distabant a Symonionis, quod 360 coelos esse dicebant, mundum istum vel hominum

non crediderunt a deo factum sed a 350 coelo. Amatoria carmina studiose dediscerunt. A Judeis non crediderunt Christum crucifixum, sed Symonem Cyrenensem, qui angariatus sustulit crucem eius.

Caianj

Caiani Siue caioni propterea sic appellati, quoniam Cain honoraerunt dicentes illum esse virtutis simul et Judam traditorem diuinum aliquid esse disputauerunt asserentes eum praesciuisse quantum esset generi humano Christi passio profutura et propterea iudeis ipsum occidendum tradidisset, illos etiam qui scisima fatientes in primo populo Dei terra dehiscente perierunt Chor Datan et Abiron, Sodimitas coluisse perhibentur, blasphemauerunt Legem, et deum legis authorem, carnisque resurrectionem negauerunt.

Carpocratitæ

Carpocratitæ siue Carpocratiani dicti sunt a Carpocrate, qui docebat omnem turpem operationem, nec aliter euadi atque transiri principatus et potestates quibus haec placent vt possint ad coelum superius peruenire. Hic etiam Jesum Christum tantummodo et de vtroque sexu natum putasse perhibetur, sed accepisse talem animam, quae sciret ea quae superna essent, atque nuntiaret, resurrectionem carnis cum lege abiitiebant, negabant mundum a Deo factum, sed a quibusdam virtutibus, sectae ipsius fuisse traditur socia quedam Marcellina quæ collebat imagines Jesu et Pauli et Honori[3] et Pythagoræ adorando incensumque ponendo.

Cataphryges

Cataphryges dicuntur hereticj, quorum authores fuerunt Montanus tanquam paracletus et duo prophetissæ ipsius Prisca et Maximilla. Hic nomen provincia Phrygia edit, quia ibi exciterunt ibique vixerunt, aduentum spiritus futuri a domino promissum in se potius quam in apostolis eis fuisse redditum asserebant, secundas nuptias pro fornicationibus habebant et id ideo dixerunt eas permisisse apostolum Paulum, quia ex parte sciebat ex parte prophetabat, non dum enim venerat quod perfectum est. Hoc autem perfectum in Montanum et eius prophitissas venisse delirabant. Sacramenta

[3] Hos Augustin: Homeri.

prohibentur funesta habuisse, nam de infantis anniculi sanguine quem de care[4] eius corpore minutis punctiorum vulneribus extorserunt, quasi Eucharistiam suam confecisse perhibeantur, miscentes cum farina, panemque inde facientes, qui puer si moreretur pro martyre, si viueret pro magno sacerdote apud eos haberunt.

Catharoe

Catharoe qui seipsos isto nomine quo sunt propter munditiam superbissime atque odiosissime nominauerunt, secundas nuptias non admiserunt, poenitentiam denegauerunt, Nouatum sectantes hereticum, unde etiam Nouatiani appellati sunt.

Cherinthianj

Cerinthiani a Cerintho idemque Merintiani a Merintho, mundum ab angelis factum dicentes et carnem circumcidi oportere atque alia huiusmodi precepta seruari. Jesum tantummodo hominem fuisse, nec resurrexisse, sed resurrecturum asseuerantes, mille quinque annis post resurrectionem in terreno regno Christi, secundum carnis ventris et libidinis voluptates futuras fabulantur. Unde etiam Chiliaste sunt appellati.

Cerdonianj

Cerdoniani a Cerdone nominati qui duo principia sibi aduersaria docuerunt, deumque legis ac prophetarum non esse patrem Christi, nec bonum deum esse, sed iustum deum, patrem vere Christi bonum. Christumque ipsum neque natum ex faemina, neque habuisse carnem, nec vere mortuum, vel quicquam passum sed simulasse passionem. Quidam vero in duobus principiis suis duos deos, ita enim dixisse perhibent, vt vnus eorum esset bonus, alter autem malus, resurrectionem mortuorum negauerunt. Vetus etiam testamentum spreuerunt.

Colorbasij

Colorbasij a Colorbaso quodam dicti, vitam omnium hominum et generationem in septem syderibus consistere affirmabant.

Coluthiani

Coluthiani siue Colathiani a quodam Colutho nominati, dicebant

[4] Fejl for toto.

deum non facere mala, contra illud quod scriptum est Isai. 53: ego deus creans mala.

Coelestianj

Coelestiani a Coelesto sic vocati, negabant et rationibus sophistis probare mittebantur nullum hominem peccare si nollent, et iniustos omnes esse si vellent. De his plura vide infra de Pellagianis.

Circumcelliones

Circumcelliones heresin Donasticorum de qua paulo post dicitur amplectentes genus hominum agrestæ et famocissime audaciae non solum in alios inania facinora perpetrando, sed nec sibi per mortes maxime varias et maxime percipitiorum et aquarum ignium seipsos necare consuerunt, et in istum furorem aliquos potuerint sexus vtriusque sed vel aliquando vel ab aliis occiderentur mortem nisi fecerint comminantes.

Florinianj

Floriniani a Florino dicti contrarii fuerunt Coluthianis de quibus supra dictum est. Nam Coluthiani dicebant deum non facere mala, contra id quod scriptum est: ego sum deus creans mala. Hii vero dicebant deum creasse mala contra id quod scriptum est, Gene. 2: vidit deus cuncta quae fecerat et erant valde bona, sed quanquam contraria inter se dixerunt Coluthianus et Florinus tamen ambo dicimus diuinis eloquiis resisterunt. Creat enim deus mala poenas iustissimas irrogando quod Coluthus non videbat. Non autem malas creando naturæ atque substantias in quantum sunt naturæ atque substantiae vbi Florinus errabat.

Fotinianj

Fotiniani seu Fotiniati a Fotino sic appellati, quamquam idem cum Paulianis siue Samostethenis de quibus suo loco agetur crediderunt tamen ab Epiphanio dicuntur aduersatj fuisse Paulianis secundum aliquid et si non nominat quid sit illud aliquid.

Gnosticj

Gnostici propter excellentiam scientiæ sic se appellatos esse, appellati debuisse gloriabantur cum fuerint heretici omnium vanissimi

et turpissimi vsque adeo vt quanquam ab aliis atque aliis per diuer-
sas aliis partes aliter atque aliter nuncuparantur nonnulli tamen eos
etiam Barbaritas quasi soenatos vocarunt propter nimiam turpitu-
dinem quam in suis misteriis exercere dicebantur. Aliqui eos a
Nicolaitis (de quibus post loquemur) exortos putant, alii a Carpo-
crate de quo supra dictum est, tradiderunt autem dogmata fabu-
losissimis plena figmentis etiam ipsi quemadmodum Nicolaitae
principum vel angelorum nominibus terribilibus infirmas animas
terruerunt et de deo rursumque natura fabulosa et a veritate aliena
multa conceperunt animarum substantiam, deum dixerunt esse
naturam, earumque aduentum in hec corpora cum aliis aeriis ani-
malibus fieri, per quas peccata in corporibus committuntur, nam
alias animas qui ex dei procederent substantia reuerti ad deum
immaculatas affirmauerunt. Dicuntur quoque bonum deum et
malum deum in suis habuisse dogmatibus.

Hebionitæ

Hebionitæ siue Hebeonti Christum non sicut atque Cherinthiani
tantummodo hominem dixerunt, mandata carnalia legis carnis
videlicet circumcitionem et cetera a quorum oneribus per nouum
testamentum deliberati sumus obseruauerunt. Huic heresi Epipha-
nius Samseos et Elceseeas ita copulat vt sub eodem numero, tanquam
vna sit heresis, ponat aliquid tamen inter esse significans vt supra
de illis annotatum est. Eusebius vero Elcesaitarum sectam comme-
morans, fidem in persecutionem dicit negandam docuisse et in corde
seruandam.

Heluidianj

Heluidiani exorti ab Heluido ita virginitati Mariae contradixerunt,
vt etiam post Christum alios etiam filios de vtero suo ipsi Iosepho
peperisse contenderunt. Hos Epiphanius pretermisso Heluidi nomine
antidicomaritas appellauit de quibus vide supra.

Hierachitæ

Hierachitæ quorum author Hieracha siue Hieraclitæ quorum author
Hieraclitus nuncupatus est, resurrectionem carnis negauerunt. Mona-
chos et monachas et coniugia non habentes in communionem reci-
puerunt, ad regnum coelorum non pertinere paruulos dixerunt, quia

non sunt eis merita vlla certaminis quo vitia superentur. *Hic rursum animaduerte mi frater vt error nostrorum Hereticorum nempe Anabaptistarum originem caperit ex his antiquissimis Hereticis ne quid noui eos docere putes aut ab his alterum nisi quod supra omnes Hereticos furere et insanire videantur.*

Heracleonitæ

Heracleonitæ ab Heracleone nominati duo asserebant principia vnum ex altero et ex his duobus alia plurima, feruntur autem suos morientes nouo mundo quasi redimisse id est per oleum balsamum et aquam et inuocationes quas hebraicis verbis dicunt supra capita eorum.

Iouamianistæ

Iouamianiste a Ioueano quodam monacho dicti quas heresis orta est Romæ tempore *Augustini* cum adhuc iuuenis esset. Hii omnia peccata sicut philosophi Stoicj paria esse dicebant, nec posse peccare hominem lauacro generationis accepto, nec aliquid prodesse ieiunia vel a cibis aliquibus abstinentia; *vide hic mi frater vt recte iudices ex scriptura sacra quatenus prosint ieiunia, et quatenus non prosint*; virginitatem Mariæ destruebant, dicentes eam pariendo fuisse corruptam, virginitatem sancti mornalium quis vocant, et continentiam sexus virilis siue celebem vitam casto coniugio adeaequabant. Ita vt Romæ quaedam virginis sacrae vt vocant nupsisse dicantur. *Hic rursus volo te primum scrutari scripturas, deinde num propterea concensendi sunt heretisi quia casto coniugio suum etiam honorem tribuerunt cum aliqua celibatus extenuatione, quod autem Iouenianus ipse noluerit uxorem ducere propter presentem necessitatem ne coniugii molestias pateretur, apparet eum fuisse natura monachum cuius suæ hereseos et hedes apud papistas multas habuisse sectatores, id quod vel solus virili tectitur quem verum Iouanianistarum oppressa et optincta fuisse fertur idem nobis cum tanta Christi ecclesia optandum erit semper et adorandum vt et nostri saeculi tam variae ac nocentissimæ phanaticorum spirituum heresaes siue potius merae seditionum faces opprimantur et extinguantur. Ante omnia vero obsecrandus est deus per Christum vt cito extinguat incendium illud et reliquias Anabaptistarum et Sacramentariorum quae adhuc apud Vismarienses prope patriam nostram ardens per imposturam filii*

Diaboli [5] et omnis veritatis inimici, quin scindat deus gladio oris sui, ut illius furiosus ardor subito deflagret ac pereat ut anima illius salva sit in die domini nostri Jesu Christi, mirum profecto est illum tam pertinacem fore et incorrigibilem cum suus preceptor Bucerius [6] olim illius sarcionis summus auctor et heresiarcha, nunc vel intra Christi et ecclesiae viscera receptus Vuittebergiæ palam pro concordia in templo suam errorem incantauerit et egregiam sane concordiam de Christi sacramentis apud populum habuerit.

Luciferianj

Luciferiani a Lucifer Caralitano Episcopo exorti et celebriter nominati animam dixerunt ex transfusione generari eandemque et de carne et carnis esse substantiam. Ac ideo tamen sunt hereticj et inter hereticos censendi aliorum ex iuditio.

Macedonianj

Macedoniani dicti sunt a Macedonio Constantinopolitanae ecclesiae episcopo, quos et πνευμαλόουμακους [7] graeci dixerunt, et quod de Spiritu sancto litigarent nam de patre et filio recte senserent, quod vnus sunt eiusdem substantiae vel essentiae, sed de Spiritu sancto hoc noluerunt credere creaturam eum esse dicentes. Hos potius Semiarrianos vocandos existimauerunt propterea quod in hac quæstione partim cum Arrianis partim nobiscum senserunt, quamuis et nonnullis perhibeantur non deum sed deitatem patris et filii dixisse spiritum sanctum et nullam propriam habere substantiam.

Manichej

Manichei dicti quidem sic primum a quodam Persa, qui Manicheum vocabatur, sed quia Mannicheus significat insanum geminatam N

[5] Palladius tænker her på gendøberen Heinrich Never i Wismar, mod hvem Bugenhagen allerede i 1529, under sit ophold i Hamborg, skrev »Contra libellum Henrici Neuer de Sacramento, ad Wismariensis fratres.. 1529«. Jfr. G. Geisenhof: Bibliotheca Bugenhagiana, Bd. I, Leipzig 1908, nr. 255. Jfr. nedenfor p. 29.

[6] Også i sin Catalogvs aliqvot haeresivm omtaler Peder Palladius, hvorledes Martin Bucer oprindeligt blev overbevist om sandheden af Luther, men faldt fra og udbredte sin falske lære i Wittenberg, Schweiz, England etc. Resens udg. 1638, p. 16.

[7] Hos Augustin: πνευματομάχους.

littera se Mannichaeos quasi manna scidentes appellauerunt, *sec-
terum cum nimis longum sit huic breuissimo cathalogo integre omnia
illorum errora horrendam infamiam vanissimas fabulas impiissima
dogmata et turpissima scelera atque flagitia summam tantum capitum
breuiter perstringam. Cetera tibi apud ipsum Augustinum relinquam
legenda vbi comperies cum in aliis hereticis tum precipue in his
quemadmodum et in nostris Anabaptistis verissimum esse quod Divinus
Paulus Romanis scribens ait, quia mutauerunt gloriam et veritatem
dei, hoc est verum deum in id quod non erat deus. Ideo tradidit deus
illos in desiderium cordium suorum vt excoetati et induratj accesserunt
sibi manifestum contemptum dej et ruerent in manifesta flagitia omnis
egritudinis vbi palam testatur coecitatem et impietatem puniri aliis
potestatis. O quanta turpitude quam ne cogitare quidem possumus
reuelabitur in extremo die quando omnia reuelabuntur, quid quaeso
turpius? quid abominabilibus? quid denique magis nefandum excogitari
possit? quam pro sacramento porrigere panem humano sanguine
consersum vere dicti Manichei siue potius Moniachi, hoc est furiosi
et insani, vt solent plerumque fatalia nomina hereticis imponi exemplo
esse possunt et Monasteriensis ille Suermarius Rotemannus[8] cui
inania in cerebro non secus ac rota circumvolvebatur et Neuerus iste, qui
etiam hodie apud Vismarenses suum effundit venenum[9], qui nomen
inde haberet Neuerus sit, hoc est non vera doceat, sed vt ceteris ad verita-
tem conuersis ipse in suo mendatio quam pertinacissime persistat, et
suo nomini satisfacit. Sed ad Manicheos redeo et earum errores
quemadmodum pollicitus sum perstringem multa profecto absurda
de duobus principiis duobusque substantiis atque naturis boni scili-
cet et mali, deusque eorum inter se pugna, commissione boni a
malo purgatione fabulantur, solem et lunam duas naves esse
voluerunt de substantia dei pura fabricatas, quibus in regnum dei
vehuntur purgati. Decem elementa perpetuo inter se pugnantia et
quorum quinque videlicet fumum, tenebras, ignem, aquam et ven-
tum ab inferis, est altera quinque aerem, lucem, ignem, bonum
tanquam bonum et ventum bonum de regno et substantia dei missa
esse finxerunt, hic praetereo vanissimas vanitates, quas inducati*

[8] Bernhard Rothmann (ca. 1495–1535) præst, magister. Benægtede barne-
dåbens skriftbegrundelse, sympatiserede med Melchior Hoffmann, lod sig gendøbe
og blev en af de ledende kræfter i »det ny Jerusalem«, Münster. Udsendte adskillige
skrifter. Begik vistnok selvmord under katastrofen i Münster 1535, W. Köhler i
Realencyclop. f. d. Theol. u. d. Kirche³, Bd. 13, Leipzig 1908, 535 f.

[9] Jfr. ovenfor p. 28 note 5.

et insensati cum suis electis et auditoribus excogitauerunt, de sanctis virtutibus, quæ in manibus existentes se in masculos transfigurarunt, transfiguratae faeminis aduersae gentis illicerem et per concupiscentiam lumen quod membris suis permixtum tenebant fugarent, quo fugato ab angelis lucis purgantur, purgare manibus imponeretur et ad regna propria reportarentur. *Hic vidis eos in desideria cordium suorum traditos fuisse propter contemptum verbi dei. Sed audi nuncia scelestum ministerium cuius paulo antea mentionem feci sumpserunt electi eorum sic enim sacrorum suorum ministros (quemadmodum furiosi Anabaptistæ suos prophetas nominabant) velut Eucharistiam cum semine humano conspersam, vt etiam inde sicut de aliis cibis quos acceperunt substantia illa diuina purgarentur, sed quanta et quam nefaria turpitudine inde defluxit de masculorum in foeminas et feminarum in masculos transfigurationem. Item de subtracta farina (nefandum) ad excipiendum et commiscendum concubentium semen, deinde quot virgines et puellae quæ non dum attigerunt duodecimum annum propter hoc ipsum violatae et quae alia turpissima et nefandissima scelera perpetrata fuissent, consulto premitto et parco piis auditoribus presertim cum ex ipsis Manichei nonnulli deprehensi hoc suum ministerium non sacramentum sed execramentum fuisse confiterentur. Non mihi dissimilis huic turpitudini videtur Anabaptistarum furiosa paligamia[10], et sine omni pudore nulla reuerentia sanguinis habita ratione promiscui ac incesti concubitus quibus eos ubique locorum inter se turpissime commisceri dicuntur, cum ergo hic vincat fortissima veritas quis non videat vtrumque hoc est Manicheum et Montarium cum omnibus suis electis auditoribus prophetis et fecibus adhuc reliquis, vt cum ipso Neuero Vismariensi[11] traditos a deo tum fuisse tamen adhuc esse in reprobam mentem prolapsosque in blasphemiam, et in omne genus turpitudinis quod vnquam nominari posset. Sed pergo de Manichæis dicere, illi presertim inter ipsos qui electi dicebantur carnibus ovis et lacte non vesebantur a vino et musto ridiculis quibusdam de causis quae omitto superstitione admodum abstinebant. Hic rursum propter breuitatem praetereo nugarissima quedam figmenta de mirabili animarum metamorphosi et transitu in alios homines in escas in pecora de vita sensibili dolore et*

[10] Omkr. juli 1534 indførte Johan von Leiden flerkoneri i Münster, han begrundede det bl.a. ud fra Gen. 1,28. En opposition fra borgere i byen blev nedkæmpet brutalt. Den ovenstående (note 8) nævnte Rothmann havde 9 hustruer, Köhler, ibd.

[11] Se ovenfor p. 28 note 5.

cruciatu arborum et herbarum, et si agriculturam ita damnabant, vt omnes agricultores homicidii reos acusauerunt, tamen propter alimentum et victum suis tantummodo auditoribus agros collere permisserunt et quamquam nuptias et coniugia condemnabant et prohibebant tamen mulieribus vtebantur, siue potius abutebantur. Nonne vides hic mi charissime frater in his Manicheis clara depingi presentem statum papatus, vbi monachi et papistae (quos Paulus vocat spiritus impostoris et doctrinas demoniorum) etiam prohibent contrahere matrimonium, iubent abstinere a cibis, quos deus creauit ad sumendum cum gratiarum actione fidelibus, et tamen illos ipsos interim nec a cibis nec a mulieribus abstinere. Argumento sunt tam illorum pingues ventres quos pascent, tum innumerabiles spurii quibus orbem terrarum repleuerunt per suum foedum concubinatum, cum interim honorabile inter omnes (inquit Paulus) coniugium et cubile impolutum, tamen damnarent, videlicet nihil de clandestino concubitu monachorum et monialium, cuius perpetuum testem esse debet piscina Gregorii papae olim Romae purgata in qua plusquam 6000 iugulorum infantium capita reperiunt propter vicinitatem cohabitantium fratrum et sororum in antichristo, quid si hodie adhuc semel purgaretur nulli dubium erit quin purgatores numerum capitum infantium aequarent ne dicam superarent[12] ex his ergo omnibus facile colligere poteris papam ipsum cum suis papistis et monachis hoc est mendacibus et homicidis esse magnum Manicheum nam vbi contuleris inter se ipsum Manicheum et papam hos est cardinalibus, episcopis, sacerdotibus et monachis, deinde auditores illius cum huius auditoribus, hoc est misero populo per papam seducta. Postremo vbi vniusque partis doctrinam statum, vitam, mores iusta lance liberaueris videbis haud dubie Manicheum et papam in multis conuenire aduersus deum et Christum eius.

Sed redeo ex digressionem ad Manichaeos et ostendam haec omnia iam dicta tolerabilia fuisse praeterquam sunt ea quae nunc sequuntur. Nam cum hactenus audieris effectus ipsos et coecitatem peccatorum poenam. Audies etiam nunc causas et ipsa peccata propter quae in tam horribilem coecitatem prolapsi fuerunt, quemadmodum enim mundus est inuersus decalogus, ita Manichaeus inuersum fidei nostrae symbolum fuisse constat, nam vbi nos dicimus credo in deum patrem omnipotentem

[12] Historien om Gregorii fiskepark nævner Palladius også i sin »Sankt Peders Skib«, i: Peder Palladius' Danske Skrifter, udg. Lis Jacobsen, Bd. II, Kbh. 1918, p. 81. Jfr. dog Bj. Kornerups anmærkning hertil ibd. Bd. V, p. 328. Også Bugenhagen omtaler historien i sin Jeremias-kommentar, p. 22 og 32. Et værk, Palladius netop senere i dette kætterskrift henviser til, nedenfor p. 41.

illi dixerunt deum qui legem per Mosen dedit et in hebreis prophetis locutus est non esse verum deum sed vnum ex principibus tenebrarum. *Vbi nos dicimus creatorem coeli et terrae*, illi Adam et Euam parentibus principibus fumi asserunt natos, *aliaque quaedam absurda de illis fabulantur. Habes errorem in creatione contra contra* [13] *ipsam Dei nostri deitatem. Deinde vbi nos dicimus et in Iesum Christum filium eius vnicum dominum nostrum*, ibi Christum fuisse affirmant serpentem illum de quo loquitur scriptura, Gen. 3. *Et vbi nos confitemur Christum conceptum de spiritu sancto, natum ex Maria virgine, mortuum, sepultum, resurrexisse*, ibi illi affirmant eundem serpentem Christum venisse quidem nouissimis temporibus, sed ad animas tantum, non ad corpora liberanda, nec fuisse Christum in carne vera, sed simulata specie carnis ad ludificandas hominum sensus quasi indiuisse, nec vere mortuum fuisse, nec vere resurrexisse. *Habes errorem Manichaeorum in redemptione nostri contra veram Christi tam diuinitatem quam huminitatem. Postremo vbi nos dicimus: Credo in spiritum sanctum*, illi promissionem domini nostri Jesu Christi de paraceto, id est spiritu sancto in sua heresiarcha Manicheo dicunt esse completam, *vbi nos confitemur vnam sanctam ecclesiam catholicam, sanctorum communionem*, Manicheus se ab ecclesia segregauit et ex electis suis ad numerorum apostolorum 12 discipulos constituit quos appellauit magistros et decimum tertium dominum principem ipsorum episcopos vero 72 qui ordinabantur a magistris, et presbiteros et diaconos, qui ordinabantur ab Episcopis. *Vbi nos credimus et confitemur remissionem peccatorum*, illi peccatorum originem non libero arbitrio voluntatis sed substantiam volunt esse contrariam quae aliquando a nobis separata in sua natura etiam ipsi immortaliter viuat, et cetera quae nugantur de duabus mentibus siue animabus, vna bona altera mala in vno homine confictum inter se hominibus quando caro concupiscit aduersus spiritum et spiritus aduersus carnem. *Habes errorem Manichaei in sanctificatione nostri contra spiritum sanctum et ecclesiam catholicam, atque adeo contra omnes articulos fidei, vbi vides inuersum fidei symbolum fuisse, quere et inuenies similia tam in Papistis, quam in Anabaptistis. Manichei enim Christum venisse aiunt vt animas tantum liberaret. Papa vero ne id quidem credit, credit eum sibi ipsi tribuat potestatem animas e (nescio quo) purgatorio liberandi per missarum suarum abomina-*

[13] Tydningen af dette ord i håndskriftet er vanskelig, formodentlig er der tale om en fejlagtigt dobbeltskrivning af contra.

cionem et impossibilem satisfactionem. Manichaeus negat Christum pro peccatis nostris mortuum et resurrexisse propter iustificationem nostri, cum tribuit satisfactioni nostrae salutem et operibus nostris iustificationem. Concupiscentia Manichaeis non est vitium ex primo parente contractum, papae non est peccatum. Hanc collationem adde superiori tum haud dubie comperies verum esse quod dixi: papam esse magnum Manichaeum, quod autem Anabaptistæ Manichaeis in multis erroribus imitantur clarius et magis notum est et esse tibi arbitror, quam ut egeat probatione. Nam æque dissentiunt ab ecclesia Christi et doctrina fidei quae prodiit ex Syon et Iherusalem in nostris articulis de catholica communione sanctorum, de baptismo, de originali peccato et similibus. Manichaei baptismum in aqua non esse necessarium ad salutem perhibuerunt, nec quemquam eorum quos deceperunt, baptizandum putabant. Orationes fecerunt ad solem per diem, ad lunam per noctem, collueruntque creaturam et militiam coeli supra et contra creatorem, qui est pater domini nostri Jesu Christi, laudandus et glorificandus in omne aevum, amen.

Marchionitae

Marchionitae quorum heresiarcha fuit Marcion imitati sunt per omnia Cerdonis, vide supra de Cerdonianis.

Marchitae

Marchitae originem recipiunt a quodam Marco haeretico, qui negavit resurrectionem carnis et non vere sed putative passim affirmavit. Duo quoque opinatus est ex aduerso sibi esse principia, tale quiddam affirmavit etiam de orationibus sicut Valentiniani de quibus infra vide.[14]

Melchizedechianj

Melchizedechiani siue Melchizedechitae ab heresi sua nomen receperunt Melchizedech enim sacerdotem Dei excelsi non hominem fuisse, sed virtutem Dei arbitrabantur.

Melithianj

Melithiani a Melitio nuncupati, nolentes orare cum conuersis, qui in persecutione ceciderent schisma fecerunt, postea vero dicti sunt Aereanis esse coniuncti.

[14] Artiklen om Valentiniani, som Palladius her henviser til, findes ikke i det bevarede manuskript, jfr. indledningen ovenfor p. 15.

Menandrinj

Menandrini a Menandro mundum asserebant non a Deo sed ab angelis factum.

Merithianj

Merithiani de quibus vide supra Cherinthianos.

Metangismonitae

Metangismonitae fuerunt hereticj, qui hanc absurdissimam de trinitate opinionem habuerunt quod dicerent sic esse in patrem filium, quemadmodum vas in vase, quasi duo corpora, ita et filius intret in patrem tanquam vas minus in vas maius, dicti Metangismonitae quia μεταγγισμος latinis significat introitum vnus vasis in alterum.

Nazarej

Nazarej siue Nazanti cum Dei filium confiterentur esse Christum, omnia tamen veteris legis obseruauerunt, quae Christiani per apostolicam doctrinam non obseruare carnaliter sed spiritualiter dederunt. *Hii tamen videntur mihi rectius sensisse quem nostri monachi hodie sentiunt, qui legem per vota sua reuocant et Christum quem orare confitentur suis traditionibus obscurant.*

Nicolaitae

Nicolaitae siue Nicolaitani a Nicolao quodam nominati, quem quidem perhibeat fuisse vnum ex septem diaconis, quos apostoli ordinauerunt, *sed quia id incertum est nolo temere affirmare, id verum certum est hoc tempore apostolorum extitisse, cum Joannes euangelista in sua Appocalipsi illorum mentionem fecerit, cum inquit saecula Nicolaitarum odi*, fuit enim profecto turpissima secta, nam contra societatem coniugium, imo contra legem naturae et diuinam vxores communes habuerunt, et earum vsum indifferentem esse voluerunt. *Mirum enim ἄστογοι fuissent, cum societas coniugium in omnibus creaturis naturaliter conseruari soleat sed mirari desino cum papatum aspicio in quo pro honorabili coniugio sub falso celibatus titulo receptum est turpissimum et Deo abominandum concubitum constat.* Illi enim concubinarij Nicolaites incitantes inter conuenalia concubinas commutare et fortem mittendo illarum abusum aliis quoque concedere

solent. Nicolaitae nec non ab his qui idolis imolabantur cibos suos sepeauerunt et alios ritus gentilium superstitionum obseruauerunt nec non etiam quedam fabulosa de mundo narrauerunt et barbara principum nomina suis disputationibus inseruerunt quibus terrent auditores, quæ tamen prudentibus risum potius ferunt quam timorem. Intelligunt autem isti non Deo tribuisse creaturas, sed quibusdam potestatibus, quas mirabili vanitate vel finxerunt vel crediderunt.

Noethianj

Noethianj a quodam Noetio dixerunt Christum eiusdem ipsum esse patrem et spiritum sanctum.

Nouathianj

Nouathiani a Nouato dicti, de quibus vide supra Cathoroe.

Nudipedes

Nudipedes haereticj, qui contendebant nudis pedibus ambulandum esse Christianis propterea quod dominus dixerit ad Mosen et ad Iosue: solue calceamentum de pedibus tuis, iussus fuerit ambulare, *simile obserua etiam hodie in Minorithis quibusdam, qui id non solum necessarium putant, sed etiam meritorium remissionis peccatorum.*

Origenianj

Origenianj siue Origenianistæ a quodam alio Origene non ab illo qui est fere Epiphanius, Origenianj inquit cuiusdam Origenis sectatores sunt, turpis sunt operationis isti sunt nefanda facientes sua opera corruptioni tradentes.

Origenianj

Origenianj siue Origenianistae eiusdem nomine cum superioribus, sed diuerso authore, seu diuersis heresis, qui mortuorum resurrectionem negauerunt. Christum autem et spiritum sanctum creaturam dixerunt, paradisum coelos et alia non respectu litterarum sed in allegoria esse crediderunt. Sunt et alia huius Origenis dogmata de purgatione et liberatione ac rursum post longum tempus ad eadem mala reuolutione universae rationalis creaturae atque etiam demonium, de qua vanissima impietate aduersus philosophos, a

quibus ista didicit Origines in libris De Ciuitate Dei diligentissime disputauit *Augustinus*: dixit præterea ipse Origines, quod filius Dei sanctis hominibus comparatus, veritas sit, patri collatus, mendacium, et quantum distant apostoli a Christo, tantum filius a patre, vnde nec orandum esse filium cum patre, quia non est author indulgendarum petitionum, sed supplicator. *O vanitas vanitarum, sed non sit tibi mirum optime frater si coles etiam nostro saeculo phanaticos spiritus et blasphematores audieris, mundus repletus est blasphematorum, in Italia est Seuetus quia(!) [15] mira quaedam et absurda contra trinitatem nugari nudet [16]. In Germania passim circumcursitant suermerij qui contendunt acerrime contra ipsam veritatem non posse defendi ex scriptura Christum esse Deum, egeramus illi filius נלכעל inimicus veritatis in valle Joachimica pre concione dixisse fertur in hunc modum, viderint Lutheriani ne tam magnopere Christum predicent nec non vsque adeo extollent vt ex illo idolum faciunt quasi vero Christus Dei filius noster dominus, mediator liberator a nobis supra modum laudari et glorificati possit, cum ipse pater dixit: hic est filius meus delectus in quo mihi bene complacitum est. Item glorificam et glorificabo sed timent impij vbi non est timor.*

Ophitæ

Opitæ a colubro nominati sunt, coluber enim grece ὄφις dicitur. Hunc autem Christum arbitrati sunt, sed habebant etiam verum colubrum, quem nutriebant et venerabant, qui et incantante sacerdote egrediebatur de spelunca et ascendens super altare immixtum speluncae oblationes eorum lambebat. Deinde insoluens se circa eas regrediebatur ad speluncam et ita confregerunt oblationes in eucharistiam, quasi e serpente Christo, vt illi putant, significatas, tradunt huius serpentis cultum a Nicolaitis ad istos deductum.

Patritianj

Patritiani a Patritio nuncupati substantiam carnis humanæ non a Deo sed a Diabolo conditam dicent, eamque sic fugiendam et detestandam putebant, vt quidam eorum perhibeantur etiam morte sibi illata carere carne voluisse.

[15] Den almindelige oplysning af forkortelsen i teksten dette sted er quia. Vel fejl for qui.

[16] Michael Servetus, spansk læge, henrettedes på bålet i Geneve 1553, anklaget af Calvin for sin fornægtelse af trinitetslæren.

Paternianj

Paterniani inferiores partes humani corporis non a Deo sed a Diabolo factas opinabantur, et omnium ex illis partibus flagitiorum licentiam tribuentes impurissime vivebant. Hos etiam Venustianos quidam vocant.

Pattolorinchitae

Pattolorinchitae in tanto silentio studuerunt, vt naribus et labiis suis digitum opposuerint, ne vel ipsam taciturnitatem voce prereriperent, quando tacendum sibi esse arbitrabantur. Vnde etiam est illis nomen –[17] enim palus dicitur et nasus ex digito per excessum abutentes vulgari dicto, digito composæ(!) labellum, *profecto credo cum his coniuratos esse illos nostri saeculi dominos quos episcopos et praelatos ecclesiae vocant, quorum multi iam sexagenarii ne dicam centenarii gloriari audent se perpetuo tacuisse veritatem et verbum Dei, nec semel quidem per totam vitam suam in suggestum ascendisse, vt Christum docerent ac predicarent populo, illud carnis dictum mordicus tenentes nil tacuisse nocet esse lauitium, qui etiam hodie in silentio et spe futuri consilii fortitudinem suam frustra custodiunt quibus interim meliorem dari mentem optari debemus et precari Deum vt per illum qui sputo emisso dixit Ephata, etiam illorum linguam in verbo domini mutatam solent, ne amplius in terra transent sed fiat calamus scribae velociter scribentis laudem et gloriam Dei.*

Paulianj

Pauliani siue Paulonitae a Paulo Samosatheno, Christum non semper fuisse dicebant, sed eius initium ex quo de Maria natus est asseuerabant, nec eum aliquid amplius quam hominem putabant. Ista heresis postea ita a Fatino confirmata fuit vt Fatiaiani quam Pauliani celebrius nuncupati fuissent, *vsque adeo peccata peccatorum, iniquus iniquum, mendacum mendacem viuat et confirmat, quemadmodum vidimus hodie Anabaptistarum furiosam heresin ita confirmari a Neuero vel Fola phanaticorum spirituum defensore et patrono vt feces et reliquiae istius factionis et sedicionis merito neueritiani vocitentur* [18].

Pelagianj

Pelagiani a Pelagio monacho sic dicti, quorum sectatores etiam

[17] Skriven har her ladet en plads stå åben. Hos Augustin står dette sted πάσσαλος, jfr. ovenfor p. 18.

[18] Jfr. note 5.

Coelestiani sunt nuncupatj. Hii sine gratia Dei suis meritis impetrare posse gratiam Dei contendebant, legi Dei satisfacere paruulos originalis peccati vitio carere, nec opus habere baptismo putabant. *Hic vides vt hodie quoque Pelagianizani Anabaptistæ ecclesiam Christi in hac mortali vita vsque adeo perfectam somniabant Pelagiani vt esset omnino sine macula et ruga, cum Paulus de futura post hanc vitam ecclesia loquitur. Hic rursum vides fontem Anabaptistæ reformationem qua illi ecclesiam omnibus maculis et rugis etiam gladio purgari frustra inceperunt.*

Pepuzianj

Pepuziani a ciuitate Pepuza, quam propter fictam diuinitatem Iherusalem vocabant nominati mulieres –[19] in sacerdotes et ministros ecclesiae dixerunt enim Quintillae et Priscillae mulieribus in eadem ciuitate Pepuza Christum in specie faeminae reuelatum. *Mera stultitia et coecitas hominum, quem tantum fidei tribuerunt fictis reuelacionibus Gregorius Papa vt questum præberet Romae suis sacerdotibus angularem quam vocauit missam fundauit quid mori mortalia pectora cogis. Auri sacra fames de fictis reauelationibus vide in libro quam vocant victas patrorum, sane lege hystoriam fratrum Bernensium, vbi miram Sathanae technam admirari non desinas illi enim diabulo nuncupati miras tragedias noctu falsis reuelationibus exitarunt, quidam simplici fratri callide illudentes inflixerunt ei quemque vulnera quae ipse deinde populo (qui pronus ad credendum talia fertur) ostendisset, quasi e coelo ea propter vitae sanctitatem ab ipso Christo accepisset. Sed quia dolus saepe successu caret ille ipse quem tam horribiliter cruciauerunt intellecta eorum techna se subtraxit in ciuitatem atque eos perdidit, qui tandem conclusi poenas tam furiosae audaciae dederunt, vnde facilem etiam adducar vt credam simili impostura factum esse quod est Dominicam de suae Catharinae Sinensis et Minoritae de sui Francisci, quibus vulneribus gloriantur, omnia inlicebant monachis per huiusmodi imposturas et fictae reuelationes, sed ad Pepuzianos redeo, qui Quintilliani nuncupati fuerunt a Quintilla muliere cui facta fuisset reuelatio de qua paulo ante dixi. Hii Cataphryges imitati funesta habuerunt de sanguine infantis anniculi, vide supra Cataphrygis. Preterea dicitur Pepuza fuisse patria Montani et prophetissarum eius Priscæ et Maximillae, et quia illi vixerunt, ideo locum meruisse appellari Iherusalem, qua in*

[19] Tilsyneladende står her æbant eller aebant, hvilket vel er corrupt for dabant, jfr. Augustin det pågældende sted, Migne sp. 31.

re etiam nostro saeculo fecas habuerunt symonias, nam illos imitati Anabaptistae urbem Monasteriensem nouam Iherusalem nominauerunt[20], quae et noua incepit. Ita etiam noua periit iuxta illud prouerbum, quod cito fit, cito periit.

Priscillianistae

Priscillianistae quos in Hispania Priscillianus instituit, maxime Gnosticorum et Manicheorum dogmata permixta sequebantur. Hii animam dixerunt eiusdem naturae atque substantiae cuius est Deus, et mundum a maligno conditum principe, hominesque fatalibus stellis alligatos, et ipsum corpus nostrum secundum 12 signa compositum crediderunt, constituerunt enim in capita Arietem, Taurum in ceruice, Geminos in humeris, Cancerum in pectore, Leonem in manibus, Virginem in ventre, Libeam in vmbilico, Scorpionem in copis, Sagittarium in veretro, Aquam in vescico, Caprinarium in tibiis et Piscem in plantis, quod vltimum signum ab Astrologis nuncupatur, sed an propter hanc postremam causam iudicandi fuissent hereticj viderint ipsi qui Matematici vulgo vocantur carnes tanquam immundas escas deuitabant, coniuges quibus hos malum potuerint persuadere disiungebant et viros a nolentibus faeminis et faeminas a nolentibus viris (*quemadmodum hactenus monachi per cuculariae sanctitatis predicationem fecerunt*) abstrahebant, omnis enim carnis opifitium non Deo sed malignis angelis tribuerunt, *quid aliud obsecro sentiunt hodie sacerdotum carnifices, Ecchius, Faber Concleus et similes, qui pro suo ficto celibatu contra coniugium et ordinationem Dei allegant ex decretis optimam Paulj sententiam pessime deprauatam: »qui in carne sunt Deo placere non possunt«, quasi vero in coniugio esse, sic esse in carne et non potius in spiritu cum fit in fide et secundum ordinationem Dei, cumque in carne sunt hii solum, qui sunt sine spiritu et fide in Christum. Si coniugium volunt in carne esse tum haud dubie suum turpissimum concubinatum in spiritu esse volunt, sed in malo puto, quo illi ducuntur non in spiritu Dei, quo filii Dei ducuntur. Preterea et hoc dictum pessime torquent contra coniugium »estote sancti, quia ego sanctus sum«, quasi vel illud solis sacerdotibus dictum sit למשכב significet tantum celebres et concubi, sed illos coeci enim sunt et duces coecorum*[21]. Priscillianistae Sabellia-

[20] Jfr. ovenfor p. 29 note 8.

[21] Foran significet står en hebraisk glose, der vanskeligt lader sig tyde. Efter ordet concubi og foran ordet illos har skriveren ladet stå åbne pladser. Sandsynligvis skal der stå למשכב. Amanuensis cand. theol. John Strange takker jeg for hjælp ved tydningen.

nam sectam imitantes Christum non solum filium, sed etiam patrem et spiritum sanctum esse dicebant, totam sacram scripturam in suos sensus per allegorias vertebant, *quae quidem licentia sine discrimine omnia allegorizandi quam nocentissima semper fuerit ecclesiae Christi longum esset hoc persequi dicam tantum vnum atque alterum exemplum, ut intelliges quam periculosa res sit allegoriis ludere in scripturis sacris, presertim eos qui spiritum Christi non habent, eligam tres locos e principio medio, et fine scripturarum sacrarum, unde facile qua es prudentia iudicare potes nullum fuisse locum in scriptura liberum atque immunem ab allegorico sensu.*

Primus locus est Gene. 1: »fecit Deus duo luminaria« etc., quem locum sic interpretati sunt allegorizantes de pietate ecclesiastica, quam vocant, fecit Deus duo luminaria magna in coelo solem et lunam, id est papam et imperatorem alterum. Papam ut preesset diei hoc est vitae contemplacione sacerdotibus et monachis et qui tamquam in die composita ambulabant, ut inquit Paulus. Alterum, id est imperatorem ut preesset nocti hoc est vitae actiuae laicis et prophanis hominibus (quos vocant) et quamquam in fide et timore Dei suum faciant operam secundum vocationem et ordinationem Dei tamen ad monachos et spirituales collati carnales dicuntur ut in nocte atque tenebras ambulant. Deinde luna hoc est imperator accipit suum splendorem a sole, hoc est a summo pontifice, hoc est regnum imperium potestatem et dignitatem. Postremo quemadmodum sol in quarto coelo supra lunam collatus est, ita et papa sedebit in quarto gradu super imperatorem, et pedibus eius (quominus podagra aut hispanica laborat) coronam siue diademam capiti imperatoris imponat, iuxta versiculum: Petra dedit petro, Petrus diadema Rodolpho, ut testetur se imperator perpetuo tyrannidi papæ subiectum esse non secus atque miser ille captiuus, qui inhumanissimo turce equum ascendendi tergum submittam cogatur, quantum tyrannidem et terrificinam peperit. Hec allegoria in ecclesia facile testatur miserrima illa seruitus et captiuitas tantum non Babylonica sub iugo Papae et flumine excommunicationis. Gratiam Deo, qui eripuit nos et victoriam dedit per Iesum Christum, dominum nostrum, Amen.

Secundus locus est Threno. 3: »Bonus est dominus expectantibus eum et animae quae querit illum, bonus expectat in silentio salutem domini, Bonum est via si portat iugum in adolescentia sua, sedebit sollicitarius et tacebit, quando leuabit super se, ponit in pulueres os suum si forte sit spes, dabit percutienti se maxillam, et saturabitur opprobrio, non enim derelinquit dominus eum in aeternum.« Quanquam

hic locus Ieremiae scriptus est de lamentabili casu Iudeorum, et vrbis Iherusolimitanae, continetque diuitem valde promissionem et consolationem, primum ipsis captiuis Iudeis, deinde in genere omnibus afflictis conscientiiis. Tamen inoptuli quidam monachi propter vocabula hec Silentium, Iugum, Solicitarium, leuare etc, hunc locum mirum in modum discursorunt, et ridicule preter contextum per allegoriam ad se torserint. Hic enim exponunt de monachali, et sua contemplatiua vitia dicentes, iugum domini esse humanas obseruantiae et obseruantiarum regulas, et sedere solitarium et tacere esse manere in colla monachi. Hoc est seperare se ab hominibus deserere patrem et matrem, nulli per charitatem seruire etc. Tunc aliquis monachus leuat se, id est spiritua-lem monachum super se, id est super carnalem monachum et speculatur in diuinis et contemplatur tantum coelestia – forte –[22] absque verbo Dei infidelis et Dei et omnium rerum ignarus et profecto ridicule errant in hac precipua particula leuauit se super se, cum alterum se priori loco positum videlicet abundat, ita enim habetur in hebreis כִּי נָטַל עָלָיו quando leuauit super se, id est onus patienter tulit. Vide commentarios Pomerani super hunc locum[23]. Monachi fecerunt ex hoc textu Sileamus, et non murmuremus domino suum silentium, sed quantum damni per hanc etiam allegoriam intulerunt ecclesiae Christi omnibus piis iudicandum et deplorandum relinquo. Hic certe melius esset omnes omnium monachorum linguas excissas fuisse vt perpetuo silentium seruarent, quam de se hunc totum textum interpretarentur.

Nunc venio tandem ad Tertium Locum, qui est Apoc. 2: »et vidi angelum descendi de coelo habentem clauem abyssi et cathenam magnam in manu sua et apprehendit draconem serpentem antiquum, qui est Diabolus et Sathanas, et ligauit eum per annos mille, et misit eum in abyssum et clausit et obsignauit semper illud, et non seducat amplius gentes donec consumantur mille anni, et post hoc oportet illum solui modico tempore.« Deus bone, qualem huic loco allegoriam falsarii scripturam addiderunt, pudet me profecto illorum interpretationem huc ascribere nihil enim turpius, nihil foedius, nihil denique magis hac sacratissima reuelatione indignius excogitari poterat. Nam cum hic locus de nostro saluatore Iesu Christo, qui Sathana sua diuina potentia ligauit et in Tartara misit intelligendus sit, isti pro suo coelibatu

[22] Åbne steder i manuskriptet.

[23] Bugenhagens kommentar til Klagesangene findes umiddelbart efter bl. CCCCXLIIII i hans In Ieremiam Prophetam Commentarium... Anno M.D.XLVI VVitebergæ. Jfr. G. Geisenhof, anf. skr. nr. 333. Exemplar i Det kgl. Bibl. København. Det sted, Palladius henviser til findes bl. CCCCCLIII.

aduersus coniugium sacerdotum miram quadam deprauatio hanc reuelationem interpretati sunt in hunc modum: et vidi Angelum, id est Calixtum papam, Descendentem de coelo, hoc est de sublimi sede et maiestate pontifica, Habentem clauem abyssi, hoc est potestatem ligandi et soluendi, et catenam magnam in manu sua, hoc est fulmen excommunicationis, et apprehendit scilicet mandatoriam, draconem, serpentem antiquum, id est concupiscentiam et libidinem sacerdotum per carnalem copulationem matrimonij, Qui est Diabolus et Sathanas, id est aduersus Deum, quia impedit diuinum officium missae et aliorum bonorum operum et deuotionum, et misit eum in abyssum et clausit et obsignauit super illum, vt non amplius seducat gentes. Hoc est sub mandato excommunicationis et suspensionis ab officio prohibuit sacerdotibus ne ducerent vxores, quia missa a tali sacerdote celebrata fuit immunda et seductio quidem hominum, sed vt viuerent celibes et cohiberent illum antiquum serpentem, id est illam antiquam et hereditarium vstionem, quam nostri parentes a serpente dilusi contraxerunt et posteris suis relinquerunt, egregiam scilicet scripturae interpretationem, egregium euangelij testimonium cum interim tales vocentur testes Christi digni profecto testium priuacione, quanto applausu tam authoritati huius tragediae quam acclamorum est hactenus a Sathane ministris, non est obscurum, neque credo quemquam latere posse, cum pueris etiam in scholis manifestum sit, qui huius mali inuentori Calixto ridiculo hosce tosiculos[24] interdum accingere solent, O bone Calixte tibi sacer sit dies iste, Olim presbiteri poterint uxoribus vti, Hoc peruertisti dum Romae papa fuisti, Sed bene fecisti, pro sola mille dedisti, Ergo tuum festum semper celebretur honestum. Ceterum his nugis relictis ne quis putet me temere talium allegoriarum authores incessere, aut in vniuersum omnes allegorias damnare. Subiungam breuiter primj saltem loci de sole et luna commodam allegoriam, quae non contra fidem in Christum excogitata sed fidei analoga est de regno Christi in hunc mundum, regnum Christi est nouum coelum et mundo incognitum, sed Deo notissimum, ita ecclesia in mundo fulget, dormitante interim et steciente mundo, hoc est non animaduertente aut curante ecclesiam, stellae vero sunt prophetae apostoli et omnes doctores ecclesiae, sol vero ipse Christus, sicut Malachi. dixit cap. 4 et testatur: »ecce oritur vobis timentibus cum sol iustitiæ.« coelum significet ipsum mundum. Haec allegoria meo iudicio charissime frater pias et afflictas conscientias non parum consolari potest, nam vt sol vniuersum orbem terrarum lumine

[24] Ordet tosiculas er vel fej] for versiculas.

suo illustrat, ita Christus omnes homines illuminat, sicut testatur Joannis: »erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.« Item vt luna capit lumen suum a sole, ita ecclesia Christi accipit suum lumen, hoc est iustitiam et munditiam suam a sole suo, id est Christo, et sicut luna nonnunquam obscuratur in ecclipsi et non deseritur tamen a sole, sed recipit ab eodem lumen suum, ita ecclesia quamvis aliquando obscuratur, id est persecutionem patiatur, non tamen derelinquitur.

Proclianitae

Proclianitae sicuti sunt per omnia Seleutianos Dei, quibus vide infra suo loco, sed vltra heresim Seleutianorum addiderunt Christum non in carne venisse, id quod etiam hodie stulti Iudei affirmant sequentes suum Tolande et alteranum[25], ideoque adhuc venturum Messiam expectant, sed frustra, videmus enim venisse Christum quemadmodum erat promissus in prophetis, et illos expectare suum somnium non Dei promissionem, sed cum nobis frater non solum contra Papistas et hereticos verum etiam contra reliquias et faciem Iudeorum pugnandum sit hoc tempore, audis enim et in Moravia et in aliis locis esse Iudeos in Christum blasphemos, qui ad Iudaismum Christianos abiecerunt et circumcidunt. Huc breuiter et rationes aliquot adducam et certa ex scripturis testimonia citabo, quae clare probabunt frustraneam esse hodiernorum Iudeorum expectationem, plura tibi legenda relinquo in Annotacionibus Pomerani super 31. caput Ieremiae[26]. Nam in libro Rabbi Samuelis de Iesu Nazareno vero Messia Iudeorum[27], primo talis venit Christus, qualis erat in scripturis promissus, ergo haud dubie est verus Messias Iudeorum prophetae enim vaticinati sunt, primum Messiae aduentum futurum cum paupertate et humilitate, hoc est despectum et contemptum. Nam Zacha. cap. 9 sic scribit: letare filia Iherusalem ecce rex tuus venit tibi iustus, saluator, pauper,

[25] Der er formodentlig tale om fejlskrivning her. Måske har der i originalen her stået bemærkning om Talmud??

[26] I sin Jeremias-kommentar (jfr. ovenfor p. 41 note 24) siger Bugenhagen bl. CCCXV, at skønt Jesus, den sande Messias, vandrede omkring blandt jøderne, så så man alligevel, at stulti Iudæi, quasi nihilum, contemnunt, id quod etiam hodie posteriores eorum faciunt. Bugenhagen fortsætter derefter med at spotte og tilbagevise jødernes Messiasforventninger.

[27] Palladius henviser her til apostaten Rabbi Samuels værk om Jesus Nazareen fra det 11. årh. Venligst oplyst af Amanuensis, cand. theol. Børge Salomonsen.

sedens super asinam et super pullum asinae, et in eodem aduentu Isai., despectum Zacha. et Amos vendito, et Daniel interfectum describunt. Hec omnia in Christo completa esse constat, sed hac specie insipientum oculi obscurabantur, et hodie requirunt gloriosum Messiam, qui per se feret aurum argentum, phalcias, equorum strepitum asenorum multitudinem militum, pompam et potentiam mundanam, et non vident illum coeci Messiam esse non potuisse si aliter apparuisset in primo suo aduentu, quam in scripturis promissus erat secundo, et si prophetae secundum Messiae aduentum gloriosum et cum maiestate et potentia futurum describunt, Daniel 1, vide in visione nocturna etc. Malach. 3 tunc veniam ad iudicium etc. Ezechiel 34, et in multis aliis locis. Interim tamen praedixerunt illum etiam secundum carnem in terris cum gloria Iudeis appariturum, Zacha. 2: magna erit gloria domus istius nouissime, Psal. 2: regnavit super Syon montes sanctum Dei, Isai. 9: super solium Davidis et super regnum eius, Iehem. 49: parum est vt sis mihi seruus ad sustentandum tribus Iacob, et feces Israel conuertendas dedit te in lucem gentium et sis salus mea vsque ad extremum terrae, Isai. 9: vocabitur admirabilis, consilium, fortitudo, propugnator, pater perpetuus, princeps pacis, Isai 7: vocabitur עֶם־אֱלֹהִים, id est nobiscum Deus, Hier. 23: vocabitur dominus, iustificator noster, Malach. 3: ecce dominus venit etc.

Age intueamur nunc gloriam domini nostri Iesu Christi et secundum carnem in terris Iudeorum coram exhibita Hanc gloriam vt omittam interim eius iustitiam, sapientiam plusquam Salomonis, praedicationem gratiae, et pretium nostrae redemptionis sola miracula testentur et obturent ora incredulorum Iudeorum conuitiis et blasphemiiis plena. Christus enim sanitates reddebat, mortuos suscitabat, malis spiritibus improbat ventos et mares suo mandato sedabat etc. Hae sunt diuitiae gloria et potentia Christi in terris, quid est ad hanc gloriam vel ipse Solomon ditissimus et sapientissimus dicant nunc Iudei quorum regum aut principum gloriam volunt preferri. Imo conferre gloriae Christi apud eos in terra agentis testetur et hanc gloriam Christi gloriosa resurrexio passim in prophetis praedicta, precipue vero Isai. 53: et ascentio in coelum cum triumpho, cuius ipsi prophetae aliquoties mentionem faciunt, vt in Psalmis: Tollite portas principes vestros etc. Isa. 63: quis est iste qui venite ex Edomis, Psal. 6: ascendit Deus in altum etc. dona dedit hominibus, iubilate, ascendit Deus cum iubilo, et similes loci quam plurimi quos nomini non in vno Christo completos esse constat, sed Iudej venientem Messiam contempserunt occiderunt et adhuc in sinagogis horrende blasphemant coeci impies damnari

non solum coram Deo sed etiam coram toto mundo, de qua coecitate in Psalmis et Prophetis clare predictum est, Isai. 43, Daniel 12, Hiere. 17, Psal. 16. Quis nunc non videt eos esse populum maledictum et nullam illis esse salutem nisi recipiant fide quem crucifixerunt Iesum Christum. Tertio in quod manifeste declarat iudeorum spem et expectati...